

2022, 9(2): 304-308

Tema Editörlerinden...

Moment'e bir tema konusu olarak "Gündelik Milliyetçilik"i önermenin beraberinde farklı tedirginlikleri getirdiğini söyleyerek söze başlamak sanırız en doğrusu olacak. Bunların başında gerek akademik gerekse akademi dışı kamuoyunda milliyetçiliğin doygunluk ve hatta bıkkınlık yaratan bir konu başlığı olarak görülmesi geliyor. Farklı örneklerde ve geleneklerde gözlemlendiği biçimiyle milliyetçilik çalışmalarına odaklanmış etkili lisansüstü programlara, uzun erimli süreli yayınlara ya da dernek/çalışma gruplarına Türkiye'de rastlamak pek mümkün değil. Milliyetçilik hakkında tamamlanmış lisansüstü tezlerinin sayısındaki ve derslere dönük ilgideki görece düşüklük de bu noktada anlamlı. Fakat hem Türkiye'de yaşıyor olmanın kaçınılmaz kıldığı pratik deneyimler hem de sosyal bilimlerin bir dalındaki yetkinliğin başka konularda da söz söyleme hakkını verdiği dair kanaat herkesin hakkında konuştuğu (ve konuşma ihtiyacı hissettiği) bir odağı karşımıza çıkarıyor. Siyasal hayatın istikrarsızlıklarla dolu akışına eşlik edilen bu kakafoni karşısında – başına gündelik sözcüğünü getirerek de olsa – yine, yeni, yeniden bir milliyetçilik bahsi açmanın gerekliliği de bu bakımdan kuşku yaratabiliyor.

Diğer taraftan aynı tedirginlik, temaya ilişkin heyecanımızın da tetikleyicisi durumunda. Gündelik yaşam tartışmaları ile ilgili olarak Lefebvre'nin Hegel'e atıfla altını çizdiği "aşına olunan bilinmez" önermesi bir yönüyle milliyetçiliğin genel ve gündelik hallerini bıkmadan, usanmadan tartışma gayretine bir meşruiyet sunuyor. Tam da söz konusu aşinalığın bilme ve anlama edimleri açısından yarattığı tahribatın karşısında farklı yöntemler, farklı odaklar ve derinlik ile genişlik arasında yeni denge arayışları ivedi, mümkün ve anlamlı bir hâl alıyor. Dolayısıyla tema başlığı olarak "gündelik milliyetçilik"i milliyetçiliğe ilişkin aşinalığın ötesine geçmenin bir yolu olarak önemsedik ve yeni sayıya gösterilen ilgiden yalnız olmadığımızı anlamanın mutluluğu ile karşınızdayız. Neticede Bülent Ortaçgilvari bir vurguyla anlamanın çözmeye yetip yetmeyeceği tartışmaya açık, ama Moment'in bu sayısının Türkiye'de gündelik milliyetçilik tartışmaları sürecine doğrudan ve önemli bir katkı sunacağını inanıyoruz.

Milliyetçilik, modernizmin ürettiği bir ideoloji olarak dünyanın bugünkü görünümünün ve ulus devletlerden oluşan, kapitalist ekonomik sisteme dayalı düzeninin kurucularından ve meşrulaştırıcılarından biri olmaya etki devam ediyor. Nitekim yakın geçmişte ortak hukuk sistemleri, ortak para birimleri ve ulus üstü organizasyonların teşekkülüyle tanıştığımız sınırların ortadan kalkacağına dair gelişen iyimserliğin göç

dalgalarına karşı yükselen duvarların altında kalışı da bunu gösteriyor. İki yüz yıllık tarihi boyunca politik tutumu açısından kendisini karşıtı olduklarıyla tanımlamışken bugün geldiği noktada içeri ve dışarı ya da biz ve öteki arasında kurduğu ikilikler ve tezatlıklar daha alelade, daha vurucu ve daha sancılı bir hâl alıyor. Bir zamanlar kilisenin üstünlüğüne, mutlak monarşilere, yayılcı hareketlere karşı olan milliyetçilik bugün namlusunu göçmenler başta olmak üzere toplumsal eşitsizliklerden mustarip kesimlere doğrultuyor. Şarkılara, şiirlere, danslara ilham olmuş yaratıcı vasfı oldukça gerilerde kalmış bir halde kendini sıkça ayrıştırıcı söylemlerde belli ediyor.

Aşına olunanın bir adım ötesine geçtiğimizde ise farklı bir manzara ile karşılaşabilmek mümkün. Keza milliyetçiliğin politik değilse de akademik tarihi onu anlamlandırma ve yorumlama biçimlerinin zenginleşmesini ve derinleşmesini de içeriyor. Özellikle postmodernite ve “kültürel dönüş” ile sosyal bilimlerde odak, yöntem ve amaç bakımından önemli bir dönüşüm ve açılım söz konusu olurken bu gelişmeler milliyetçilik üzerine düşünmeyi ve tartışmayı da etkisi altına alabiliyor. Makro-analizlerden mikro-analizlere, ideolojiden söyleme, Avrupa-merkezcilikten maduniyet çalışmalarına, disiplinlerin belirgin sınırlarından disiplinlerarasılığa, matbuattan yeni medyaya ve “yukarı”dan “aşağı”ya doğru tüm geçişler milliyetçiliğin aranacağı, bulunacağı ve tartışılacağı bağlama etki ediyor. Milliyetçiliğin yalnız dünyanın istikrarsız ve çatışmalı coğrafyalarında değil, müreffeh ve müesses toplumların sükûnetinde bulunabileceği; kendini salt krizlerde ve olağanüstü hallerde değil yaşamın aleladelinde belli edebileceği; tutku dolu gösteriler ve sert politik nutukların dışında her türden kişisel tavır, ilişki ve tercihlerde gözlenebileceği kanaati bu gelişmelerin ışığında güçleniyor.

Bu sayının teması olan “Gündelik Milliyetçilik”i bahsedilen gelişmeleri çatısı altında toplayan bir üst başlık olarak değerlendirmek mümkün. Sıklıkla Michael Billig’in Banal Milliyetçilik’i ile ilişkilendirilse de kapsam ve etkisi ile onun sınırlarını fazlasıyla açan bu teorik çerçeve, Eric Hobsbawm’ın ulusların yukarıdan inşa edilmiş olsa da aşağıdan bakılmadıkça anlaşılamayacağı saptamasının ve hükümetler ile milliyetçi hareketlerin sözcüleri ve aktivistleri yerine onların eylem ve propagandalarının hedefi olan sıradan insanlara dikkat çekişinin yolunda ilerliyor. Rogers Brubaker’ın, etnisiteyi bir öz olarak değil, var olması ancak gündelik temas ve karşılaşmalar ile mümkün olan ve sürekli olarak yeniden üretilen bir şey olarak tanımlayan “etnisite” yazını ile milliyetçilik tartışmaları arasında kurduğu diyalog oldukça verimli çıktılarını olan bir perspektif kırılması yaratıyor. Bu sayede Beyen ve van Ginderachter’in altını çizdiği üzere “kitleyi kitlesel bir fenomene dahil etme” çabasıyla gündelik milliyetçilik sıradan insanların ulus mefhumuyla bağlantılarını yalnız ulusal semboller, ritüeller ve kimliklerinde değil tam da onların sıradan davranışlarında, tercihlerinde ve beğenilerinde arıyor. Daha önce ulusa ve milliyetçiliğe dair bilgiyi geniş coğrafyalara ilişkin siyasi tarih okuması ile tedarik eden bu yazın, insanların ulusu ne zaman, nerede ve hangi bağlamlarda yaşamları için anlamlı buldukları, etnik ve milli kimliklerini gündelik hayatta ne şekillerde müzakere ettikleri gibi soruların yanıtını gündelik olana başvurarak, büyük oranda etnografik yöntemlerle üretilmiş veriye dayanarak vermeye çalışıyor. Üstelik bunu yaparken,

ulusal sembolleri ve imgelere dönük bakış açısını da çeşitlendiriyor; üniformadan, bayraktan ve renklerden ibaret bir kavramsal alet çantasına pulları ve banknotları, hediyelik eşyaları, sokak tabelalarını, dekoratif nesnelere, yemek çeşitlerini, bulaşık yıkama alışkanlıklarını ve hatta telefonu açarken tercih edilen sözcükleri dahil ediyor. Belki de en önemlisi ulus devletlerin ortaya çıkışının kaçınılmaz kıldığı tarihsel gelişimi üzerinden şekillenmiş bir milliyetçilik okumasının yönünü bütünüyle değiştiriyor; Fox ve Miller-Ildriss'in vurguladıkları üzere milliyetçiliğin "şimdi ve burada"ki haline gündelik olan üzerinden odaklanıyor.

Moment'in bu yeni sayısında teorik ve kavramsal bir çerçeve olarak "gündelik milliyetçilik" ile Türkiye'de ve dünyada milliyetçiliğin gündelik hallerini tartışmaya dönük davetimizin fazlasıyla karşılık gördüğünü söyleyebiliriz. Titiz bir değerlendirme sonucunda bu sayıda yer alan dokuz makale, bir söyleşi ve iki kitap eleştirisini, milliyetçiliği ve ulusala ilişkin atıfların izlerini gündelik hayatın sıradan ilişkilerinde, temaslarında, karşılaşmalarında, üretim ve tüketim süreci içerisinde arama amacı doğrultusunda sundukları katkıya dair şükranlarımızla beğeninize sunuyoruz. Anderson'un milliyetçiliği "Hobbes'lar, Tocqueville'ler, Marx'lar ya da Weber'ler ölçeğinde büyük düşünürleri olmayan" vasfı ile tanımlayışını daha da ileri götüren bu sayı, siyasal liderleri, milliyetçi parti ve oluşumları, düşünsel üretimi tali bir konuma yerleştirerek onun varlığını ve savlarını gündeliğe ve sıradana dönerek sokaklarda, galerilerde, reklamlarda, yarışma programlarında ve gazetelerde yani çokça medya metinlerinde arıyor.

Türkiye'de milliyetçiliğe bir ideoloji olarak bakmanın yolları oldukça gelişkin iken, sosyolojik bir fenomen olarak ele alındığında büyük oranda kültürel çalışmalar ekolünden beslenen bir araştırma hattı içinde geliştiği görülüyor. Medya metinlerinin ürettiği mesajlar için gündelik hayat boyutuyla ilgili çok önemli bir unsur olmakla birlikte ihtiyaç duyulan bilginin tamamını karşılamıyor. Tam da bu nedenle milliyetçiliğin Türkiye'de hala insan deneyimi, karşılaşmaları ve performansı üzerinden oluşan anlamlarına ilişkin bir etnografik merakın gelişmeye muhtaç olduğunun altını çizmek gerekiyor.

Moment'in Gündelik Milliyetçilik sayısı Jon Fox ile gerçekleştirdiğimiz söyleşi ile açılıyor. Fox, gündelik milliyetçiliğin milliyetçilik çalışmaları kapsamında gelişim gösteren bir dal olarak özgürleşmesinde rol sahibi isimlerden biri. Söyleşide bizim sorularımızı samimiyetle ve özenle cevaplarken bireysel öyküsü ile milliyetçilik çalışmalarının gelişimi arasındaki kesişimlere temas ederek "gündelik milliyetçilik araştırmacıları" için ilham verici değerlendirmelerde bulunuyor.

Tema kapsamındaki ilk makale bir otoetnografik bir saha araştırmasına dayanıyor. Duygu Altınoluk ve Bayram Koca'nın imzasını taşıyor. Ülkenin en yoğun mülteci nüfusuna sahip olan şehirlerinden Kilis'te gerçekleştirdikleri çalışmalarında Suriyelilere dönük karşıtlığın bir gündelik milliyetçilik performansı olarak değerlendirilmesi yapılıyor. Onların sokağı yansıtan değerlendirmelerinin bir benzerini de Elifcan Çoruk televizyon üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlıyor. Masterchef Türkiye programı aracılığıyla gündelik milliyetçilik ve yemek ilişkisini inceleyen yazar, yemek pişirmeyi ve yemeyi milliyetçiliğin yeniden nasıl

üretildiği tartışmalarıyla bir arada ele alıyor. Üçüncü makalemizde ise rotamız sanat galerilerine çevriliyor, Erdem Çolak gündelik milliyetçilik ile çağdaş sanat arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında dünyanın farklı ülkelerden sanatçıların ulusal sembollere müdahale ederek ürettikleri sanat eserlerini ve bunların ulusal kimlik, ulusal tarih ve devletlerin ulusal politikalarına getirdikleri eleştirel bakışı konu ediniyor.

Milliyetçilik çalışmalarında banal ve gündelik milliyetçilik yaklaşımlarının gündemde tuttuğu yer ile birlikte gazetelerin başlıca araştırma malzemesi haline gelmesi durumu Moment'in bu sayısında da kendini gösteriyor. Dikkat çekici olan bir tesadüf ise milliyetçiliğin gazetelerdeki izinin cinayet meselesi ve onun haber metinlerindeki görünümü üzerinden sürülmesi durumu. Bunlardan ilkinde Bengi Bezirgan-Tanış, 24 Nisan 2011 tarihinde zorunlu askerlik görevini yapmakta iken bir başka erin silahından çıkan kurşun ile hayatını kaybeden Sevag Balıkçı'ya dair haberlerin farklı ideolojik pozisyonlardaki gazetelerde yer alış biçimini karşılaştırıyor. Ermeni bir erin aynı karakoldaki Türk bir er tarafından öldürülmesi ve cenaze sürecinin ele alınmasında tercih edilen/edilmeyen sözcüklerde ve başvurulan görsellerde milliyetçiliğin etkisini tartışıyor. Sevil Özçalık Dumanogulları ile Selin Kul'un makaleleri ise 2000-2011 yılları arasında Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü'nün (NSU) işlediği cinayetlerin Alman medyasındaki temsilini konu ediniyor. Irkçılığın gündelik biçimlerinin "aşırı" sıfatıyla anılan örgüt faaliyetleri ile ne ölçüde yakınlaştığının altını çiziyor. Türkiye kökenli maktulleri betimlemede tercih edilen "Dönerci Cinayetleri" başlığı ise konu göçmen karşıtlığı olduğunda "aşırı" ile ana-akımın sınırlarının muğlaklaşmasının belirgin bir örneği olarak dikkat çekiyor.

Yine iki farklı çalışmada ele alınan bir konu da reklamlar. Kitleye aşılacak istenen bir mesajın aktarımındaki kritik rolü ile her zaman önem arz eden reklamların gündelik milliyetçilik ile ilişkisi hem ulusun tüketimi hem de tüketilenin ulusallaşması gibi birden çok boyutu içeriyor. Bu çok boyutluluğu örneklendiren yazılardan ilkinde Canan Neşe Kınikoğlu reklamlar aracılığıyla hatırlanan ulusal günlerin üzerinde dururken Kemalist milliyetçiliğin ve tarih yazımının muhalefet konumuna düştüğü günümüzde ulusal günlerin reklam filmlerindeki hatırlanma biçimine yoğunlaşıyor. Onur Özger'in çalışması ise, kültürel bir meta olarak dolaşımda tutulan ve ticarileştirilen Türklük imajının reklamlarda hangi söylem ve göstergelerle çevrelendiğini tartışıyor, Türk ulusunun yeniden inşasında, "biz" ve "onlar" temsillerinin reklam söylemlerinde nasıl sunulduğunu ele alıyor.

Ne "Gündelik Milliyetçilik" konusunun ne de bu konuyu ele alan bu sayının yalnız belli pratik vakalardan ibaret olması düşünülebilir. Moment'in bu sayısında temaya ilişkin kavramsal ve teorik tartışmaların yürütülmesinde iki makalenin doğrudan katkısı bulunuyor. Bunlardan ilkinde S. Yetkin Işık ve İlker Özdemir duygusal eğilimlerin ifadesi olarak niteledikleri romantik milliyetçiliğin şekilleniş ve yansımalarında erillik, anti-entelektüalizm ve şiddet/militarizm gibi birbirine bağlı öğelerin rolünü ele alıyor. Tayfun Yıldırım ise yazısında milliyetçi öznenin yeniden inşası sürecine dair tartışmasını Michael Billig'e ek olarak Louis Althusser

ile Judith Butler'ı eşliğinde gerçekleştiriyor. Burada milliyetçiliğin bireylere endoktrinasyon ile kabul ettirilmesinden çok öznelere milliyetçiliğin hem ürünü hem de faili olması durumunun üzerinde duruyor.

Son olarak dosyayı zenginleştiren iki kitap değerlendirmesinden bahsetmek isteriz; ilkinde Eren Yılmaz, Barış Ünlü'nün çok ses getiren ve inceleme konusu edilen kitabı Türklük Sözleşmesi'ni belki de en başından beri olması gerektiği çatının altında, "gündelik milliyetçilik" in ışığında değerlendiriyor. Ünlü'nün Türklük hallerine ve sözleşmeye atfettiklerinin gündelik milliyetçilik üzerinden yorumlanması, kitabın daha önceki ele alınış tarzları dikkate alındığında bir yenilik de sunuyor. İkinci değerlendirme yazısı Umut Yener Kara tarafından Chiara Bonacchi'nin "Heritage and Nationalism: Understanding Populism through Big Data" adlı çalışması üzerine kaleme alındı. Sosyal medya çağında tarihi uygarlıklara, mitlere ilişkin mirasın, bir malzeme olarak "geçmiş" in popülist milliyetçiliğin işleminde, politik kimliklerin ve aidiyetlerinde kurulmasında nasıl önemli unsur haline geldiği meselesini büyük veri tartışmaları çerçevesinde ele alıyor.

Özel sayı için yaptığımız çağrıda tema dışı yazı kabul edilmeyeceğini belirtmiştik. Bu uygulamamıza istisna oluşturan ve "Görsel Kültür" sayısından miras alınan üç çalışma ise Moment'in kendi sürekliliği adına bu sayıda okurları ile buluşuyor. Bunlardan ilkinde Alper Erçetingöz hakikat-sonrası çağda belgesel fotoğrafçılığın geldiği konumu, Ebubekir Düzcan sinemanın erken döneminin görsellik açısından değerlendirilmesini ve Merve Alçayır mülteci imgesine dair algıda yeni medya teknolojilerinin rolünü konu ediniyor.

Konuk editör olarak Moment'in bu sayısında üstlendiğimiz rolün kendi adımıza çok büyük bir mutluluk olduğunu söylerken bunu mümkün kılan kolektif emeği de anmak gerekiyor. Bu çerçevede böylesi güç bir işi kolay kılan dergi editörüne ve editör yardımcılara, dergi sekreteryasına, dil editörlerine, son derece titiz değerlendirmeleri ile bu sayının nihai şekli almasını sağlayan hakemlerimize ve tabii ki makaleleriyle katkı sunan yazarlarımıza emekleri için çok teşekkür ediyoruz.

Yeni sayılarda görüşmek üzere

Emel UZUN AVCİ & Kadir DEDE